

Poeziya günəşində “ləkə axtaran” ermənilər

Uzun illər erməni tədqiqatçıları dünya poeziyasının günəşi Nizami Gəncəvinin Azərbaycan-türk şairi olmaması cəfəngiyatını aləmə car çəksələr də, ötən əsrin 40-cı illərində dahi şairin Bakıda heykəlinin qurulmasına heç cür mane ola bilmədilər

Müasir dövrümüzdə bir sıra tədqiqatçıların hələ də Nizami Gəncəvinini fars şairi kimi təqdim etməsi çox təəccüb doğurur. Ötən əsrdə bəzi sovet alimləri də Moskvada və Rusiyanın digər böyük şəhərlərində nəşr olunan ensiklopediyalarda Nizami Gəncəvinini klassik fars ədəbiyyatının görkəmli şairi kimi göstərirdilər. Bəs iki-üç əsr əvvəl Rusiyanın neçə-neçə tanınmış şairi fransız dilində yazıb-yaratmırdılarmı? Məgər buna görə hər hansı qərblə araşdırmaçı alim onları fransız şairi adlandırdırdımı? Təbii ki, yox! Orta əsrlərdə təkcə Azərbaycanda deyil, Hindistanda, Orta Asiyada, Osmanlı Türkiyəsində belə farsca yazan şairlər çox idi, amma heç bir tədqiqatçı onları fars şairi adlandırmır.

azərbaycanlı şair Nizami ilə bağlı danışdı, onun əsərlərindən sitat gətirdi, o bu sözlərlə onu əsaslandırmağa çalışdı ki, Nizamini İran ədəbiyyatına vermək lazım deyil. Ona görə yox ki, farsca şeirlər yazıb, ona görə ki, o öz poemalarında farsca şeir yazmağa məcbur olduğunu və öz xalqıyla doğma dilində əlaqəyə icazə verilmədiyini göstərir.”

Görkəmli şerqşünas alim Yevgeni Bertels tərəfindən hazırlanan Böyük Sovet Ensiklopediyası 1939-cu ildə Nizamini Azərbaycan şairi kimi təqdim etdi və 1940-cı ildən sonra artıq Nizamini azərbaycanlı olması bütün sovet alimləri tərəfindən qəbul olundu.

Türkü sevməyən ermənilər isə Bakıda Nizamini 800 illiyi ərəfəsində dahi şairin heykəlinin qurulmasına əngəl törətməyə səy göstərirlər. 1941-ci ilin fevralında Nizamini abidəsinin hazırlanması ilə bağlı layihə sənədlərinin Moskvada müzakirəsi zamanı onlar öz cılız və paxıl erməni xislətindən doğan narazılıqları ilə mümkün qədər bu ideyanın məntiqsiz olduğunu sübut etməyə çalışırdılar. Azərbaycan memarlığının inkişafında əvəzsiz xidmətləri olan görkəmli dövlət və incəsənət xadimi Sadiq Dadaşov məruzə ilə çıxış edərək məharətli arqumentləri, erməniləri çıxılmaz vəziyyətə salır... Beləliklə, ermənilər fitnə-fesadla Nizamini farslaşdırılması fikrini yeritmək istəsələr də, ümidləri boşa çıxır və Bakıda Nizamini heykəli qoyulur...

Lakin Nizami Gəncəviyə guya “Stalinin əmri ilə Azərbaycana verilməsindən” bəhs edən başabəla erməni tədqiqatçıları tərəfindən onun “fars şairi” kimi təbliği bu günəcnə səngimək bilmir... Professor Vilayət Quliyev çox haqlı olaraq qeyd edir ki, “Nizami Gəncəvinini Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindən qoparmaq, İran mədəniyyətinin yetirməsi və fars şairi kimi qələmə vermək baxımından İrəvan Tehrandan daha çox canfəşanlıq edir.

1947-ci il 22 sentyabrda SSRİ Yazıçılar İttifaqının sədri Nikolay Tixonovun “Pravda” qəzetində belə bir məqaləsi dərc olunmuşdu: “Aydındır ki, Nizami farsca yazıb. Azərbaycan xalqının düşmənləri olan burjuva tarixçiləri, İran millətçiləri tərəfindən Nizamini fars şairi kimi qələmə verilməsi və Azərbaycanla əlaqəsinin olmaması faktı ilk dəfə deyil, ancaq bu həyasız yalan heç kimi aldada bilmədi.”

Əsərlərini ərəbcə yazdıqları halda, türklük haqqındakı duyğuları ilə, türk mədəniyyəti və vətənpərvərliyi tarixində müstəsna yer tutan Kaşğarlı Mahmudlar, Fəxrəddin Mübarəkşahlar, Zəməxşərli Mahmudlar nə qədər türkdürlərsə, dünya ədəbiyyatına qiymətli əsərləri ilə rəng qatan Nizami də onlar qədər türkdür.

Türkün böyük qılınc və söz sərkərdəsi Şah İsmayıl Xətai də Nizamini çox sevirdi. Onun fərmanı ilə “Xəmsə”nin üzü dəfələrlə köçürülmüşdü. Hələ XV əsrdə Dövlətşah Səmərqəndi “Təzkirətül-şüəra” kitabında Nizamini türk divanı barədə məlumat verib. Əsərlərində dönə-dönə anadilli söz və ifadələri işlədən Nizamini əsərlərindəki türklük düşüncəsinə hər zaman önəm verilmiş, onun öz ana dilində yazdığı əsərlər axtarılmış və axtarılmışdır. Böyük şairin türk dilində yazdığı “Divani-Nizami” (Gəncəli) nüsxəsi Misirin “Xədiviyyə” kitabxanasından tapılıb. Türkcə divanındakı şeirlərdən görünür ki, dahi şairin dövründə işlənən dil norması “Kitabi-Dədə Qorqud”dan sonra yaranmış dilin məhsuludur. Tehrandan Azərbaycan və fars dillərində nəşr olunan aylıq “Xudafərin” elmi-ədəbi dərgisinin təsisçisi və baş redaktoru Hüseyn Şərqi Dərəcək Soytürkün təşəbbüsü ilə Nizamini həmin əsəri 2006-cı ildə Bakıda “Nurlar” nəşriyyatında işıq üzü görmüşdür. Bu şeirlər İranda da nəşr edilmişdir.

Sözsüz ki, 2021-ci ilin ölkə Prezidenti tərəfindən “Nizami Gəncəvi İli” elan edilməsi dünya ədəbiyyatı, söz, mədəniyyət tarixinə “Beşlik”in - “Xəmsə”nin yaratıcısı kimi düşən böyük mütəfəkkirin milli kimlik göstəricisidir və bir daha Azərbaycanın dahi oğlunun dünyada təbliğinə öz misilsiz töhfələrini verəcəkdir.

*Nurəddin Muğanlı,
“iki sahil”*

AMEA Şerqşünaslıq İnstitutunun eməkdaşı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Səadət Şıxıyevanın fikrincə, Azərbaycanda farsca yazan şairlər içərisində ən çox Nizami Gəncəvinin üzərində durulur. Halbuki Nizamini türkcə düşünüb, farsca yazan şair olaraq qəbul edən şerqşünaslar da az deyildi.

Hələ keçən əsrin 20-ci illərində İrana səfər etmiş sovet əsilli qafqazşünas, akademik Nikolay Marr qeyd edirdi ki, İran alimləri farsca yazdığına görə Nizamini fars şairi hesab etsələr də, “Əz asare-Nizami buye-türk miyayəd” (“Nizamini əsərlərindən türk iyi gəlir”) deyərək, şairin yaradıcılığını ruhən (candan-könlüdən) qəbul edə bilmirdilər... Fəqət Nizami Gəncəvi türk ruhunu əsərlərində sevgiylə ifadə edib, türk və türkçülüyə önəm versə də, fars şovinizmi və erməni alimləri tərəfindən daim onun farslaşdırılması cəhd edilmişdir.

Hətta 28 il əvvəl İranın keçmiş prezidenti Haşimi Rəfsəncani Bakıya rəsmi səfərə gələndə Nizamini heykəlini ziyarət edərkən onu “fars ədəbiyyatının görkəmli siması” adlandırmışdı. Şübhəsiz ki, “fars şairinə” Bakının mərkəzində heykəl qoyulmasını təqdir edən Rəfsəncaninin böyük etirazı səbəb olan həmin açıqlamasına Azərbaycanın nizamışünas alimləri tutarlı cavablar verdilər.

Farsca yazsa belə Nizami öz kimliyini belə nəzmə çəkib:

Mənim atalarım və dedələrim Türkdü,
Hər biri gücdə sanki bir qurdu.

XI əsrdən etibarən İslam dünyasının inkişafı, eləcə də İslam dininin intişarı türklərin adına bağlanır, yəni İslam tarixində türk mərhələsi başlanır. “Leyli və Məcnun” əsərini çıxarmaq şərti ilə, digər 4 poemasını Türk hökmdarlarına ithaf etməsi göstərir ki, Nizami Gəncəvi türklərin mövcud olduğu coğrafiyada yaşamışdır.

“Türkcə bənzər yasəmən çöldə qurub ağ çadır...” ifadəsi Nizamini təbircə, türkün qədim dövrlərdən əbədi bahar, təzəlik, paklıq rəmzi olduğuna işarədir. Türkiyəli şair, ədəbiyyatşünas alim Şahaməttin Kuzucular mənbələrdə şairin əsl adının Cəmaləddin əbu Məhəmməd İlyas bin Yusuf göstərildiyinə istinad edərək, onun türk əsilli olduğunu bildirir.

Eləcə də qərb tədqiqatçılarından Hammer, Baxer, Rutter, Erdman, Atkinson, Duda, Vilson, Blend kimi şerqşünaslar da Nizami Gəncəvinini türk adlandırdılar.

AMEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun eməkdaşı, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru Zaur Əliyev Nizami Gəncəvinin kimliyi və aid olduğu xalq barəsində konkret faktlarla dünya alimlərinin Nizami Gəncəvinin türk olması ilə bağlı yazdıqları fikirlərdən sitatlar gətirir.

Alman yazıçısı İohan Şerr yazırdı ki, Nizami ata tərəfdən türk idi. Amerika tarixçisi Lev Sloyzkin 1934-cü ildə SSRİ Yazıçılar Birliyinin I Konqresində nümayəndə heyətinin üzvü kimi çıxış edərək, Nizami Gəncəvinini “Gəncədən olan türk” adlandırmışdı.

3 aprel 1939-cu ildə Ukrayna şairi Nikolay Bajan “Pravda” qəzetində dərc olunmuş məqaləsində Stalinlə görüşəndən bəhs edir: “Yoldaş Stalin mənə